

Katsauksia

suus käydä myös joulukuun tapahtumis-
sa tunnetuksi tulleen unkarilaispiispan
László Tókésin kirkossa Temesvárossa.
Senkin seinään oli jo ehditty kiinnittää
monikielinen muistolaatta. Uutena isku-
lauseena näkyi siellä täällä »Alas kom-
munismi!» Talojen katoilla näkyi taa-
jaan iskulauseita, joissa aikaisemman
hallinnon aikana oli ollut teksti »Elä-
köön Romanian sosialistinen tasavalta!».
Nyt niistä oli poistettu aina sana *sosia-
listinen*, joskus myös *tasavalta*. Kaadetut
kirjaimetkin saattoivat olla vielä katolla
näkyvissä.

Romanian muuttumisesta kertoo joka
tapauksessa se, että tällainen matka oli
mahdollista järjestää. Parhaat kiitokset
kaikille niille, joiden ansiosta retki to-
teutui.

HEIKKI HURTTA

Helsinki—Saransk—Timjaševo: retki Volgan-takaisiin mordvalaiskyliin

Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen
laitoksen ensimmäinen vieraileva suku-
kielten lehtori, ersämordvalainen Nina
Aduškina ehdotti alkuvuodesta 1990, et-
tä hänen suomalaiset oppilaansa osallis-
tuisivat mordvalaisten opiskelijoiden
murreretkelle seuraavana kesänä. Ehdo-
tus otti heti tulta, ja me neljä halukasta,
Arja Ahlqvist, Riho Grünthal, Anni
Linkola ja Merja Salo, ryhdyimme jär-
jestelemään matkaamme. Saranskin yli-
opistosta saatiin rehtorin allekirjoittama
hyvin väljästi muotoiltu kutsu, jolla
meille myönnettiin kulttuurinvaihtoviisu-
mit toivotuksi ajaksi.

Lähdimme Helsingistä torstaina kesä-
kuun 28:ntena yöjunalla Moskovaan,
jossa vietimme perjantaipäivän kirja-

kauppoja kierrellen. Yksi karttamyymä-
läkin osui matkan varrelle, mutta Mord-
van karttaa ei sieltä löytynyt, niin kuin
ei myöhemmin Saranskistakaan. Illalla
astuimme Moskovan Kasaanin-asemalta,
yhdeltä kaupungin yhdeksästä asemasta,
Mordovija-nimiseen junaan. Lauantai-
aamuna saavuimme Saranskiin. Alun
toistakymmentä tuntia kestäneen juna-
matkan aikana taivalta taittui 642 km.
Asemalla meitä oli vastassa kaksi ersä-
läistä yliopiston opettajaa, leirimme tu-
leva emäntä Aleksandra Grebneva ja
Mihail Mosin, joka toimi 80-luvun alus-
sa Tampereella pari vuotta venäjän leh-
torina ja kävi siinä sivussa kerran vii-
kossa Helsingissä opettamassa ersä-
mordvaa. Mosin oli vasta nimitetty uu-
deksi vertailevan kielitieteen professorik-
si. He kuljettivat meidät majapaikkaam-
me keskustan Saransk-hotelliin.

Lyhyen virkistäytymistuokion jälkeen
meitä tultiin hakemaan yliopistolle.
Meille oli järjestetty ruokailu hienossa
kabinetissa, minkä jälkeen vierailimme
pikaisesti mordvan kielten laitoksen ti-
loissa sekä dekaanaatissa. Mihail Mosin
on myös dekaani ja toinen saman lai-
toksen opettaja, mokšatar Nina Agafo-
nova varadekaani. Laitoksen johtajalle,
professori Dmitri Tsygankinille luovu-
timme viralliset tuliaisemme, Suomalais-
ugrilaiselta Seuralta pyytämämme neljä
sarjaa kahdeksanosaista Mordwinische
Volksdichtungia. Teokset otettiin hyvin
innostuneesti vastaan — niitä ei heidän
kirjastossaan ollutkaan ennestään. Myö-
hemmin iltapäivällä kiiruhdimme vielä
yliopiston rehtorin Suharevin vastaan-
otolle.

Sunnuntaiksi oli suunniteltu tutustu-
mista museoihin. Sitä ennen kävelimme
kapean Saranka-joen rannalla ruutanoi-
den onkijoita katsellen. Saransk on pe-
rustettu v. 1641 Saranka- ja Insar-jokien
yhtymäkohtaan, mistä kulkivat valtatie
Krimiltä Kasaaniin ja Kaspianmerta
ympäröiviltä aroilta Moskovaan. Insaria
emme nähneet, sen sijaan pistäydyimme
Puškinin puistossa. Se on paitsi huvi-
puisto maksullisine laitteineen myös

kaupunkilaisten vapaa-ajanviettoalue varjoisine penkkeineen ja lehtienlukusaleineen. Sieltä oppaamme varadekaani Nina Agafonova ja opiskelija Tanja Kartygina, yksi murreretken osanottaja, ohjasivat meidät Mordvan kotiseutumuseoon. Sen yläkerta keskittyi esittelemään Neuvostoliiton lähistoriaa vanhentuneella tavalla, uusia esillepano-ohjeita ei vielä ollut ehtinyt tulla. Kiersimme erityisen kauan alakerran luonnontieteellistä ja etnografista osastoa.

Toinen kohteemme oli uusi suuri taidemuseo. Sen hallitsevin kokoelma ovat kuvanveistäjä Erzjan (1876–1959) eli Stepan Nefjodovin mieleenpainuvat puiset ja marmoriset ihmishahmot. Erzja on varmasti maailman tunnetuin mordvalainen, hän saavutti mainetta monissa maailmannäyttelyissä vuosisadan alussa ja työskenteli vuosikymmenet ulkomaila. Erzjan teoksia on esillä monissa Neuvostoliiton museoissa ja Buenos Airesissa. Alueen muista taiteilijoista on mainitsemisen arvoinen Fedot Sytškov, kansallisuudeltaan kylläkin venäläinen. Hän tallensi tauluihinsa mordvalaiskylän elämää vuosisadan vaihteesta 50-luvulle. Museoissa selvisi sekin seikka, että myös Mordvassa asuvat venäläiset pitävät itseään mordvalaisina.

Saranskin kauppojen valikoimat näyttivät monipuolisilta. Yhdessä kirjakaupassa oli runsaasti sekä ersän- että mokšankielistä kaunokirjallisuutta. Pieni mokšalais-venäläinen keskusteluopas oli jo ehtinyt myyntiin, vastaavan ersäläis-venäläisen pitäisi ilmestyä vielä tänä vuonna. Kysyessämme myyjiltä miksei saatavilla ollut paikallisia postikortteja, meille vastattiin, että kun niitä tulee, ne myydään heti. Torin tuntuivat vallanneen keskiaasialaiset hedelmäkauppiat. Eräskin azerbaidžanilainen lupasi aprikooseja ilmaiseksi, jos ottaisimme hänestä valokuvan ja antaisimme sen heti hänelle. Mausteita annosteltiin säikeistä, metsämansikoita ja vadelmia sangoista sanomalehtipaperista kääristyyn tötteröön. Vaatteita leviteltiin nähtäväksi kuorma-auton takakontista. Perinteisiä

mordvalaisia käsitöitä ei näkynyt missään, kuten ei myöhemminkään; uudempia tehdasvalmisteisia kyllä oli kauppan.

Maanantai-iltapäivänä matka jatkui kohti varsinaista päämääräämme, Kuibyševin eli loppukesästä uudelleen käyttöön otetun vanhan nimen mukaan Samaran läänin (oblastin) ersäläiskyliä. Me suomalaiset vieraat saimme erikoiskuljetuksen pienellä yliopiston pakettiautolla rautateiden risteyskohtaan Ruzajevkaan, parinkymmenen kilometrin päähän Saranskista lounaaseen. Siellä odottelimme Samaran-junaa muutaman tunnin. Jonkin aikaa meidän jälkeemme asemalle saapuivat ersäläiset opiskelijat omalla bussillaan. Junassa nukuimme eräänlaisissa lepovaunun tapaisissa avo-osastoissa antamatta seiniltä kuuluneen rapinan pahemmin häiritä untamme. Aamulla jotkut retkikuntamme jäsenet saivat äkkiherätyksen tullessamme Samaraan eli entiseen Kuibyševiin ainakin tuntia tavallista aikaisemmin, vähän ennen kello seitsemää. Siellä odotti yllätys: meidät 30 murreretkeläistä mahdutettiin pieneen paketti- ja linja-auton risteymään. Istuimia olisi suomalaisen mittapuun mukaan ollut parillekymmenelle. Koska yövyimme taivasalla, oli mukana kymmenkunta telttaa. Opiskelijoilla oli kassinsa ja meillä vierailta suuret rinkat, jotka veivät istumapaikkoja, kun niiden päällä ei voinut istua. Lisäksi tilaihmeeseen kertyi säikeittäin ja sangoittain muonaa; pysähdyimme ajon aikana useasti ostamaan elintarvikkeita parin viikon aterioita varten.

Leiripaikallemme Šentalan kunnan (rajonin) Timjaševon kylän lähistölle tulimme tiistaina 3:ntena heinäkuuta ilta-päivällä. Etukäteen oli kerrottu, että leiri sijaitsee kahden joen välissä ja että lähistöllä on kaksi järveä. Joet osoittautuivat puroiksi ja järvet mataliksi mutalammikoiksi, joissa hanhet uiskentelivat ja isompi karja kävi mielellään kastautumassa. Paikalliset asukkaat kävivät uimassa lammikossa, mutta me katsoimme parhaaksi peseytyä puron yli

Katsauksia

kulkevalla laudanpätkällä seisoen ja kaataen pullosta vettä päällemme. Ensimmäisenä päivänä katselimme, kuinka ersäläispojat pystyttivät teltat ja tytöt touhusivat keittiössä emännän johdolla. Avustimme kantamalla olkia teltan alle ja katkomalla polttopuita.

Leirin työnjako oli hyvin perinteinen. Kolmesta opettajasta ainoa naispuolinen, filologiatieteiden kandidaatti (≈ lissensiaatti) Aleksandra Grebneva vastasi joka päivä kolmesta aterialta. Pari kolme tyttöä kerrallaan auttoi häntä päivittäin, mekin vuorollamme. Leirin johtaja, professori Dmitri Tsygankin kunnostautui jakamalla määräyksiä ja valitsemalla keruukohdekyliä. Toinen miespuolinen opettaja, aspirantti Nikolai Butylov oli joukkomme ainoa mokšalainen. (Mokšalaisilla opiskelijoilla on omat murreretkensä mokšalaiskyliin.) Herrat kulkivat meidän ja opiskelijoiden kanssa pitkin kyliä, muita velvollisuuksia heillä ei ollut.

Ersäläispojille murreretki oli paljolti ruumiillista työtä. Pari oli jo ennakolta tullut rakentamaan pöytää ja penkkejä. Pojat kantoivat ahkerasti vettä purosta ja ruokaa kylästä, mutta osallistuivat tyttöjä vähemmän kyliin tehtäviin retkiin. Nuotiota ei sammutettu yöksi, vaan sen äärellä valvoi aina yksi poika ja kaksi tyttöä. Opiskelijoita oli yhteensä 26, heistä suurin osa oli kaksi vuotta äidinkieltään opiskelleita. Kuudesta pojasta puolet oli ylemmiltä vuosikursseilta, heidän kohtalonsa oli päästä tai joutua leirille toistamiseen. Muutenkin pojat olivat joitakin vuosia tyttöjä vanhempia, mikä johtui parivuotisen armeijan käymisestä. Opiskelijat olivat leirillä murrekurssiaan suorittamassa keräämällä aineistoa fonetiikasta, morfologiasta tai leksikologiasta. Heillä oli valmiiksi painetut vihkoset, joihin merkitä muistiin informanteilta kuulemaansa. Professori Tsygankin tarkasti heidän tehtävänsä ja teki niihin korjauksia. Minkäänlaista valmentavaa murrekurssia ei Saranskin yliopistossa ole ollut tapana pitää.

Pari kertaa opiskelijat lähtivät laulaen

kuorma-auton lavalla Timjaševon kolhoosille korvatakseen työllään sieltä saadut perunat, kasvikset, maidon, voin ja leivät. Vaaleaa leipää kului joka aterialla runsaasti. Juomana oli yleensä makeaa teetä, tavallista tai yrteistä tehtyä, kuten keltamatarateetä. Ersäläiset kutsuvatkin keltamataraa nimellä teeruoho. Me suomalaiset aiheutimme lievää hämmennystä halutessamme usein pelkkää kylmää vettä. Ruoat olivat suurella voisilmällä koristeltuja erilaisia puuroja ja kasvis- tai lihakeittoja.

Murreretkien tarkoitus oli myös piristää mordvalaiskylien elämää. Joinakin iltoina opiskelijat järjestivät ohjelmaa kylien kerhoille. Kymmenkunta tyttöä muodosti kunnan kuoron. He olivat harjoitelleet talven aikana monia ersäläisiä kansanlauluja, joita he sitten lauloivat myös moniäänisesti hieman kimakalla tyyllillään. Pari poikaa ja yksi tyttö esittivät katkelman Kuzma Abramovin näytelmästä, oikein hauska komedias-ta. Iltaan kuului useita venäjänkielisiä lauluesityksiä kitaran säestämänä ja runonlausuntaa. Lopuksi yleisölle näytettiin, kuinka ersäläiset ennen viettivät joulunaikaa, kaljadaa. Siihen liittyi nuorison leikkejä ja ilkkurisiakin hedelmällisyyslauluja. Tärkeä oli naamioituneiden osuus, mordvalaiset käyttivät etenkin karhunaamiota. Karhuksi pukeutunut esiintyi hampun ja kehrääjien suojeelijana. Opiskelijat kiersivät yleisön joukossa nurin käännetyt takit yllään hälisten, koputellen kepillä permantoa ja kerjäten rahaa kolehtihattuun. Juhlan nimi on lainattu venäläisiltä; samanlaisia tapoja tunnetaan slaavilaisilta kansoilta ja näiden naapureilta.

Leirimme sijaitsi peltojen keskellä, toisella puolen kasvoi maissia, toisella heinää. Takana oli lehtimetsikkö ja edessä kukkiva puna-apilaniitty, joka vähän aikaisemmin oli ollut sinisenä sikurista. Pellolta löytyi traktorin litistämiä pieniä käärmeitä — kaiketi kytä — niitä luikerteli myös leirialueella. Kukankeittäjä vihelteli puun latvaan piiloutuneena, ja käen kukunta kantautui

kauempaa. Mustavarikset kaartelivat viljavainioiden yllä. Ryhmämme oli tunnistavinaan myös pikkuhuitin. Nuotion loisteessa hohtivat kiiltomadot. Niityillä lenteli runsaasti perhosia, mm. Suomessa harvinainen häiveperhonen. Jokin toukka oli syönyt kaikki tienoon tammemet lehdettömiksi. Leirimme kuhisi pikkusormenkokoisia tummia karvaisia perhosentoukkia, joita putoili teltojen katoille, ja ne pyrkivät sisälle jokaisesta reiästä. Koloradonkuoriaiset olivat perunapeltojen vitsauksena. Isommista eläimistä ainakin hirven sorkanjalkia havaittiin jonkin vesipaikan luona. Eräs ersäläisukko muisteli kerran nähneensä villisian.

Kasvillisuus Samaran läänissä on osittain samanlaista kuin Suomen hemiboreaalisessa tammivyöhykkeessä. Sieltä löytyy paljon tuttuja putkilokasveja ja joitakin oudompia, meillä ehkä enimmäkseen vain koristekasveina tavattavia, kuten kukonkannus ja malva. Sekä viljeltyjä että luonnonvaraisia hernekasveja on runsaasti: apiloita, virnoja ja mailasia. Aroalueen tyyppikasveista niityillä kasvoi ainakin höyhenheiniä. Keski-Venäjä on vanhaa maanviljelyaluetta, joten hedelmällistä maaperää on harvoin jäänyt luonnontilaan. Vähäiset metsät vaikuttavat toisinaan läpitunkemattomilta runsaan aluskasvillisuuden vuoksi.

Useissa Samaran läänin ersäläiskylissä karja kuljeskelee kesällä vapaana. Kuumuudesta huolimatta lehmät, lampaat ja vuohet jaksavat toisinaan kävellä (tai ne ajetaan) niityille. Siat jäävät kotosalle torkkumaan varjoon tai rypemään kylänraitin mutalammikoihin. (Mordvassa siat pidetään aina kiinni eikä niitä laske- ta lätestä ulos.) Hanhiparvet marssivat määrätietoisesti kohti uintipaikkoja, kanat ja kalkkunat ruoputtelevat tannerta kotipihansa lähistöllä. Koiria ei juuri näy, kissoja ja kissanpentuja on lähes joka talossa. Työ- ja ratsuhevosia on paljon, autoja vähän; heinärattaat ja mopot ovat olennainen osa maisemaa. Timjaševon kolhoosi omistaa 80 hevosta.

Keski-Venäjän kylänraitit ovat pal-

jaaksi kuluneita, ja niissä on syviä uria. Sateen jälkeen liikkuminen on vaivalloista, mutavelliä on kaikkialla. Päälystettyjä teitä on vain kaupunkien liepeillä. Autoilla ei koskaan pääse hurjastelemaan, 30–40 km/t on tavallinen vauhti. Ersäläisten talojen pihat ovat usein ilman nurmikatetta, koska karjasuojat ja vajat sijaitsevat samassa pihapiirissä. Pihha on yleensä aidalla jaettu kahteen osaan. Taempana, sisäportin toisella puolella on vehreämpää, siellä ovat sauna, riihi ja aitat. Mehiläistarha saattaa olla jossakin lähistöllä. Mikäli pihalla ei kasva mitään, on sen poikki rakennettu lautakäytävä sateiden takia. Luonnonpuita kylissä näyttää kasvavan vähän. Siellä täällä sojottaa kottaraispönttö seipään nenässä taivasta vasten. Talot ovat sinisiä, vaaleanvihreitä, valkoiseksi kalkittuja tai maalaamattoman harmaita; punaista maalia ei ole saatavilla. Ikkunanpieliä korostetaan eri värillä. Puuleikkauskoristelua näkyy melko vähän. Uudisrakennukset ovat tiilestä.

Ersäläiset kasvattavat pihoihlaan enimmäkseen hyötykasveja: juureksia, vihanneksia, herukkapensaita ja omenapuita. (Eräs erittäin suosittu kansanlaulu kertoo omenapuusta, sitä pidetään jopa epävirallisena mordvalaisten kansallislauluna.) Jotkut ovat hennoneet istuttaa koristekasvejakin: korkeita hehkuvanpunaisia salkoruusuja tai kehäkukkia. Aidan viertä pitkin tunkevat nokkoset, pujot, savikat ja ratamot.

Saunat ovat mustia savusaunoja, päältä harjakattoisia. Sisällä on saunakamari ja välikatolla erotettu varsinainen löylyhuone, jonka katto on alle kahden metrin korkeudella. Sitä madaltavat vielä paksut poikittaiset ikkunaseinältä kiuasseinälle ulottuvat tukihirret. Ainoa pieni ikkuna on sijoitettu hyvin alas. Lauteita on vain yksi, kiukaan ja seinän välissä. Muiden seinien vieressä on penkkejä. Kiuaskivet haetaan pellostä. Vihdät valmistetaan koivun oksista, kuten Suomessa.

Asuinrakennusten sisätilat ovat hyvin vaihtelevat. Yhdelle seinustalle on voitu

Katsauksia

rakentaa pitkänomainen puolilämmin tila, kuisti, ainoa viileä paikka kesähelteellä. Siellä on yleensä vuode. Tuvan nurkassa on iso leivinuuni; yhdessä talossa näimme kaasulieden verhojen takana. Vesi on kannettava yhteisestä kaivosta. Parhaan huoneen nurkassa (= tuvan tai salin/olohuoneen, jos talossa on erillinen keittiö) on nykyään entisellä ikonihyllyllä valokuvia pitsiverhojen suojassa. Muut kehystetyt valokuvat saatetaan ripustaa ikkunoiden yläpuolelle katon rajaan. Vauraammissa paikoissa on sohva, jalopuisia kaappeja ja televisio. Köyhemmissä taloissa ei ole mattoja eikä pieniä irtahuonekaluja. Tuvan vuoteen päälle levitetään värikäs peite, jollainen voi olla seinälläkin riippumassa. Kamareita emme nähneet.

Uhripaikoilla emme käyneet, kukaan ei kertonut sellaisia olevan. Sen sijaan eräänä yönä kävimme hautausmaalla. Timjaševon kolhoosin puheenjohtaja Svjatoslav Jeroškin halusi ajaa suomalaiset vieraat leirille kerhoillan jälkeen. Matkalla tuli puhetta hautausmaista. Jeroškin kertoi niitä kylässä olevan useita: ersäläisten kristillinen, tšuvassien kristillinen ja tšuvassien pakanallinen. Hän tarjoutui viemään meidät pakanalliselle hautausmaalle, kun se ei ollut edes kaukana. Ajelimme melkoisen tovin pitkin peltoja välillä hyvinkin kallellamme, kunnes hän pysäytti auton ja me lähdimme kävelemään hänen perässään pilkkopimeässä. Taskulampun valossa sitten katselimme rauta-aidoin ympäröityjä, valokuvin varustettuja hautakiviä. Aidoista roikkui kankaansuikaleita ja joillekin haudoille oli jätetty syötävää. Hautausmaalla kasvoi harvinaista kyllä mäntyjä. Jeroškin on itse puoliksi tšuvassi, puoliksi ersäläinen. Hän puhuu sujuvasti ersää, kuten muutkin alueen tšuvassit. Tšuvasseille ei näet ole järjestetty omakielisiä kouluja, vaan heitä on opetettu yhdessä ersäläislasten kanssa. Jeroškinin vaimo on venakko, ja heidän pojastaan on kasvamassa venäläinen, mikä on tyyppinen seka-avioliiton lopputulos. Jopa ersäläisen ja mokšalaisen

avioliitosta voi olla seurauksena pieniä venäläisiä.

Sää oli koko retkemme ajan mitä kaunein, taivas pilvetön ja aurinko porotti kuumasti, asteita oli kolmenkymmenen tienoilla. Monen tytön käsivarret paloivat rakkuloille. (Kesä oli kuulemma Mordvassa erittäin sateinen.) Yöksi viileni. Yhdeksältä alkoi hämärtää ja kymmeneltä oli jo täysin pimeää.

Kaikki keruumatkat aloitettiin aamukymmeneltä, ja takaisin oli tultava kello neljän aterialle. Meillä suomalaisilla oli nauhurit kansanperinteen äänitystä varten. Jos sitä ei saatu, ersänkielinen keskustelu ja kaikenlainen sanastokin kelpasivat. Ensimmäinen murteenkeruukohte oli kuuden kilometrin patikka-matkan päässä oleva metsän takainen kylä, Podlesnaja Andrejevka eli ersäksi Vir alo Andrejevka. Kylän ulkopuolelta viikatteen varresta löytyivät ensimmäiset haastateltavat mummot. Ersäläistytöt ympäröivät heidät viipymättä ja ryhtyivät tekemään tehtäviään. Noin puolen tunnin kuluttua jatkoimme matkaa. Andrejevka on pieni kuoleva kylä, alle 30 asuttua taloa; autiotaloja näkyi laitamilla. Kylän raitti oli nurmettunut. Kaikki kynnelle kykenevät olivat peltoissa, kylään jääneet olivat joko hyvin vanhoja tai hyvin nuoria. Sama tilanne tuli vastaan joka kylässä. Onneksi sentään muualta löytyi jokunen vireä 55–80-vuotias perinteentaitajanainen. Andrejevkassa kukaan kotona ollut ei osannut ersäläisiä lauluja eikä satuja.

Pistäydyimme myös Tatarian puolella. Leirimme oli näet aivan Samaran läänin pohjoiskolkassa. Ajoimme kuorma-auton lavalla Tšeremšanin kuntaan, Mordovskoje Ofonkinoon, ersäläisten Ohonkinaan. Tämä kylä sijaitsee punaisten rantatörmien välitse virtaavan Tšeremšan-joen sivuhaaran kahta puolta. Kysymällä löysimme talon, jonka omistajatar jaksoi laulaa meille ja pukeutua hellepäivänä valkeaan kirjontakuvioiseen paitamekkoon ja ersäläisnaisten tunnusmerkkiin takaliinaan. Perinteiset päähineet eivät ole säilyneet kuin ehkä

kuorojen jäsenillä. Jalkineiksi kelpasivat ennen saappaat tai niivirsut. Kukaan informanteistamme ei pannut virsuja jalkaansa. Ihmiset antoivat mielellään kuvata itsensä, kun lupasimme lähettää heillekin valokuvan. Ofonkinossa meidät yllätti ainoa kunnan ukkoskuuro.

Kolmas kylä, johon tutustuimme, oli nimeltään Baganä, ersäksi Baganja. Sitä professori Tsygankinaan ei tuntenut ennestään, vaikka hän on paljon kulkenut mordvalaiskylissä 50-luvulta lähtien. Baganä poikkeaa maisemaltaan muista näkemistämme kylistä; sen vieressä ko-hoaa metsäinen kukkula. Haeskelun jälkeen sieltä löytyi oikea aarre, 76-vuotias mummo, joka muisti vielä v. 1869 syntyneen isoäitinsä opettamia lauluja. Häneltä tallensimme pitkiä eppisiä historiallisia kansanrunoja. Aineistoa olisi ollut vaikka kuinka paljon, mutta emme voineet jäädä kovin pitkäksi aikaa, koska piti kiiruhtaa autolle. Onneksi muutkin perinteentutkijat olivat haastatelleet häntä aikaisemmin.

Kylissä näytti asuvan paljon vanhoja leskirouvia. Joiltakuilta oli mies kuollut jo vuosikymmeniä sitten, mutta ainakaan kukaan tapaamistamme ei ollut mennyt uudelleen naimisiin. Kylien väkiluku kasvaa aina kesäisin, jolloin lapset ja lastenlapset tulevat lomaviettoon maalle. Kaupunkilaistuneet 30–40 -vuotiaat ersäläiset puhuvat vielä äidinkieltään, mutta heidän lapsensa ovat järjestään venäläistyneitä. Kielen vaihto käy hyvin helposti, sillä kaikki ersäläiset osaavat venäjää. Syynä on paitsi muunkieliset puoliset myös se, että ersän koetaan kuuluvan kyläympäristöön. Kaupungissa sillä ei tee mitään, todettiin meillekin monesti. Parikymppiset opiskelijat tuntuivat hallitsevan äidinkieltänsä kieliopin vaikeatkin rakenteet, kuten objektikonjugaation ja lukuisat modukset. Sen sijaan sanaston puolelta löytyi aukkoja, jotakin sanaa ruvettiin tavoittelemaan venäjän avulla. Ainakaan kaikki eivät osanneet ilmaista kellonaikoja omalla äidinkielellään. Vanhat mummot kertoivat syntymäaikansa ja ikänsä aina

vain venäjän lukusanoin. Ilmeisesti ersäksi tarvitaan ainoastaan pieniä lukusanoja, virallisissa yhteyksissä käytetään venäjää, jotta tultaisiin varmasti ymmärretyksi.

Nuoria naisia on maaseudulla vähän, he hakeutuvat kaupunkiin töihin tai korkeakouluun opiskelemaan. Kylät ovat täynnä vanhenevia alkoholisoituneita poikamiehiä. Näitä tupsahteli pimeän tultua leirinuotiolle ersäläistyttyjen iloksi. Tsygankinin täytyi joskus ajella innokkaimpia ihailijoita äitiensä helmihin, jotta tytöt olisivat päässeet yöpuulle. Joku siistinoloinen solmiota käyttänyt taisi saada kirjeenvaihtoverin.

Timjaševon kylään oli leiriltämme pari kilometriä, se reitti ehti tulla hyvin tutuksi. Jos emme menneet muihin kyliin, lähdimme sinne eli ersäläisittäin Timež veleen. Se on iso muutaman sadan talon kylä, jossa on kauppa, koulu ja posti. Pieni myymälä oli periaatteessa lounastunnin suljettuna, mutta toisinaan se oli kokonaan kiinni. Kauppiasrouva oli kenties mennyt hakemaan tavaroita jostakin. Hyllyillä oli suuria lasisia tölkköjä: mehuja, luumuhilloketta ja vihannes-säilykkeitä; paitoja, puseroita ja huiveja; englantilaista saippuaa, kattiloita, keksejä ja karamelleja. Makeisia sai ostaa vain kupongilla; Saranskissa ei ollut rajoituksia. Hartaista pyynnöistämme huolimatta emme saaneet kuvata kauppa sisältä, mikä oli varsin poikkeuksellista.

Kylän koulun ylpeytenä on yhteen luokkahuoneeseen koottu museo. Siellä oli tekstiilejä, koruja, sota-ajan esineitä ja kaikenlaista muuta pikkutavaraa. Meille näytettiin ersän kielen luokka; tässä koulussa olisi valmiudet opiskella äidinkieltä, opettaja vain puuttuu. Jotakuta murrekursilaista yritettiin houkuttaa tulemaan sinne valmistumisensa jälkeen. Vuosittain Saranskin yliopistosta ja pedagogisesta instituutista valmistuu kyllä kymmenittäin mordvan kielten opettajia, mutta kaupunkilaiselämään tottuneita nuoria on vaikea saada muuttamaan maalle.

Timjaševossa ehdimme hankkia monia

Katsauksia

tuttavuuksia. Viimeisinä päivinä ihmiset lakkasivat vierastamasta meitä ja vastasivat ersänkieliseen tervehdykseen ersäksi eivätkä venäjäksi kuten aluksi. Sieltäkin löytyi mainio 63-vuotias isoäiti, jolla oli ehtymätön varasto lauluja, mutta hänkään ei osannut satuja omalla äidinkielellään. Hän tokaisi meille, että jos niitä haluatte, lukekaa Sjatkosta (ersäläisten kirjallinen aikakauslehti). Monia muitakin kyläläisiä saimme nauhoitettua. Hoitelimme myös käytännön asioita: hankimme mm. pari saunakutsua. Apunamme oli välillä yksi leirin pojista, Aleksandr Aleksin, mestarillinen järjestelijä – harvinainen ominaisuus. Hän käsittelee mummoja kuin vahaa, ja nämä näyttivät suorastaan nauttivan Sašan komentelusta. Saimme käden käänteessä pussillisen vehnä jauhoja ja kananmunia ohukkaiden paistoa varten.

Perjantaina 13:nä heinäkuuta aamupäivällä leiri oli ohi. Kasasimme teltat ja kassit samaan kulkuvälineeseen, jolla olimme tulleetkin. Sitten matkasimme takaisin Samarasta yöjunalla Ruzajevkaan, Ruzajevkasta paikallisjunalla Saranskiin. Siellä kävimme toisen kerran lauantaina tapaamassa yliopiston rehtoria ja kertomassa retkikuulumisia. Illalla heitettiin hyvästit rautatieasemalla, josta juna kiidatti meidät Moskovaan. Sunnuntai kului Moskovaa tutkien. Illalla nousimme Helsingin-junaan. Maanantaina 16. päivänä heinäkuuta pääsimme takaisin kotiin unohtumattomia kokemuksia rikkaampina.

Yhteensä murreretkeltä kertyi yli 400 värillistä diakuvaa, valokuvia; itsekullekin hieman vaihtelevansisältöisiä nauhoja viidestä kuuteen tuntiin. Luonnontieteelliselle keskusmuseolle annettiin pie-nehkö kasvikoelma. Ilmeisesti tyytyväisyys oli molemminpuolista, koska isännät kysyivät meiltä, tulemmeko myös ensi kesänä heidän mukaansa. V. 1989 mordvalaisten opiskelijoiden kanssa oli ryhmä unkarilaisia. Ehkäpä

v. 1991 he saavat sekä unkarilaisia että suomalaisia vieraita murreretkelleen.

MERJA SALO

Kamassin kieli sammunut

Ei liene mitenkään tavallista, että voimme päivän tarkkuudella sanoa, milloin jokin kieli on lakannut olemasta. Näin on kuitenkin nyt käynyt: äsken tuli tietooni, että 20.9.1989 oli Siperiassa Krasnojarskin kaupungissa kuollut etäisimmän sukukielemme kamassin viimeinen puhuja ja kielenoppaani, viimeisenä kamassina tunnettu Klavdija Zaharovna Plotnikova.

Ensinnä täytyy selittää, mistä johtuu tämän tiedon vuoden mittainen myöhästyminen. Joitakin vuosia sitten näet kuulin, että Klavdija ei asu enää kotikyläsään Abalakovossa Sajaanin vuorien pohjoisrinteillä vaan on muuttanut Krasnojarskin kaupunkiin sukulaisten luo. Nämä sukulaiset eivät vastanneet minun eivätkä muidenkaan tiedustelukirjeisiin. Vasta nyt eräs Klavdijan krasnojarskilainen tuttava ilmoitti hänen kohalostaan Viroon. Viestistä ilmeni, että sukulaiset olivat sijoittaneet Klavdijan 24.5.1987 vanhainkotiin, jossa hän eli kuolemaansa saakka, siis lähes kaksi ja puoli vuotta. Vanhainkodin henkilökunta hautasi hänet Badalykin hautausmaalle hoidokkeidensa osastolle, kun kukaan hänen sukulaisistaan ei tullut hakemaan ruumista. Hyvin korkean iän saavuttaneen Klavdijan kuoleman syyksi kirjattiin lähinnä arterioskleroottiset muutokset elimistössä.

Hyvät kamassin taitajat olivat vähissä jo silloin, kun tätä kieltä tallensi viime